

یلدا: تجلی فرهنگ ایرانی در شبی طولانی

مژگان آقاجانین

کارشناس ارشد مدیریت فرهنگی و پژوهشگر فرهنگ

ونکوور کانادا

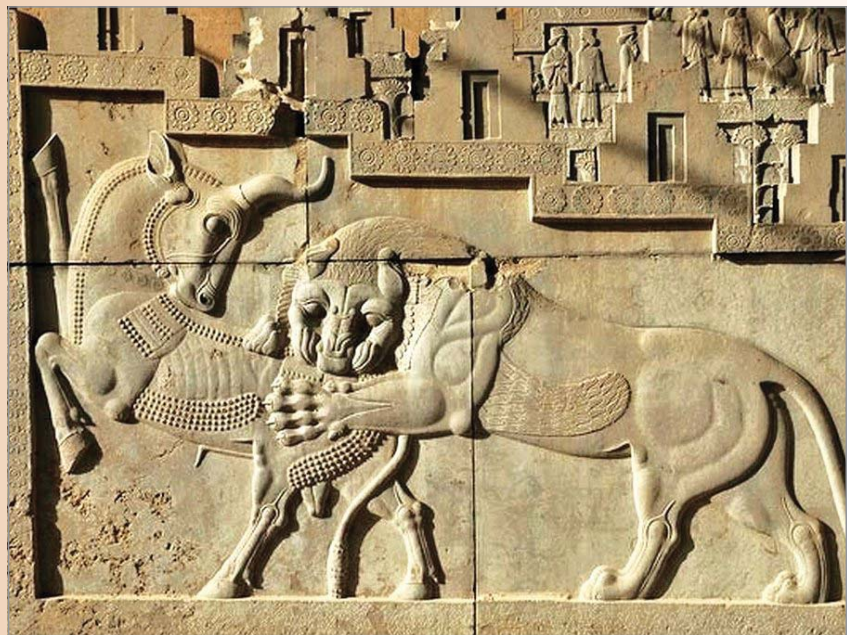
یلدا و گاهشماری

در پارسی، شب یلدا به شبی می‌گویند که درازترین شب سال است. شب اول دی‌ماه که زمین در مدار گردش به دور خورشید در موقعیت ۲۷۰ درجه قرار می‌گیرد و طول شب قریب ۱۴ ساعت است و از روز بعد، روزها درازتر می‌شود تا خرداد که درازترین روزها فرا می‌رسد. ایرانیان باستان به کمک ساخت چهارتاقی‌ها، زاویه قرارگرفتن زمین را نسبت به خورشید محاسبه می‌کردند. بقایایی از این چهارتاقی‌های قدیمی از زمان‌های دور برجای مانده که دلیل مستندی است بر این ادعا که تقویم شمسی ایرانیان باستان طبیعی‌ترین و ثابت‌ترین گاه‌شمار جهان است.

ایرانیان باستان به کمک
ساخت چهارتاقی‌ها،
زاویه قرارگرفتن زمین
را نسبت به خورشید
محاسبه می‌کردند

یلدا و اسطوره

یلدا کلمه‌ای است سُریانی، به معنای زایش، وقت و ولادت. بر پایه اساطیر کهن، در شب یلدا «مهر» در کوه البرز در یک غار از فروغ زاییده می‌شود و بواسطه وجود او از روز بعد بر طول مدت روز و روشنائی افزوده می‌شود. پارسیان همواره میترا (مهر) و ناهید (آناهیتا) را به‌عنوان دو فرشته مقرب درگاه ایزد، مقدس دانسته و احترام می‌گذارند. در آیین ایرانیان باستان میترا فرشته‌ای است که سمبل پشتیبانی از راستگویی و درستکاران است. همین‌طور ناظر بر عهدها و پیمان‌ها، معاهدات و قراردادهای آنها بر این اعتقاد بودند که اگر کسی عهدی ببندد و بر آن وفادار نماند،

گفته‌شده میترا گاو شرور را از آسمان به زمین کشانده، بر گردهاش سوار گشته و دشنه‌ای در کتفش فروکرده است. از اصابت دشنه به کتف

گاو «سه قطره خون» بر زمین چکیده که منشأ رویدن سه گیاه گردیده‌است. از اولین قطره، گندم، دومین انگور و سومین، گیاه شفابخش «هوم» روئید

میترا از او انتقام خواهد گرفت. نباید تصور کرد که این دو فرشته، همچون الهه‌های یونانی هستند، چرا که اگر این چنین بود، ایرانیان که مهارت بسزایی در کار سنگ‌تراشی و مجسمه‌سازی داشتند چون یونانیان از آنها مجسمه می‌ساختند. میترا و آناهیتا تنها نمادی از راستی، درستی، نیکی و حقیقت بودند و ایرانیان آنها را در فکر و اندیشه خود می‌پروراندند. از کارهایی که به میترا منسوب می‌دارند، غلبه بر گاو خشکسالی (نماد اهریمن) است. گفته‌شده میترا گاو شرور را از آسمان به زمین کشانده، بر گردهاش سوار گشته و دشنه‌ای در کتفش فروکرده است. از اصابت دشنه به کتف گاو «سه قطره خون» بر زمین چکیده که منشأ رویدن سه گیاه گردیده‌است. از اولین قطره گندم، دومین

انگور و سومین، گیاه شفافبخش «هوم» روئید. بدین ترتیب زمین بارور و حاصلخیز شد. یکی از مواردی که باعث جشن گرفتن در شب یلدا می‌گردد، شکرگزاری بابت این پیروزی و برکت حاصل از آن است. هنگامی که میترا بر گاو خشکسالی (اهریمن) غلبه کرد از یارانش با نان و شراب (برکت و شادی) پذیرایی نمود و به آنها نوید داد که هرگاه اهریمن بر جهان مستولی گردد، باز خواهد گشت و با او به ستیز و مقابله خواهد پرداخت و حتماً بر او پیروز خواهد گشت. سپس به آسمان عروج کرد.

یلدا و رسوم

ایرانیان باستان، خورشید را نمادی از نیروهای خداوندی می‌دانستند و محترم می‌شمردند و به رنگ‌هایی که تداعی‌کننده خورشید به خصوص در طلوع و غروب است، دلبستگی داشتند. از این‌روست که میوه‌هایی مثل هندوانه، انار، خرمالو و مرکبات (به‌صرف رنگشان) از میوه‌های اصلی بوده که در شب یلدا تناول می‌شده است. هندوانه (نماد تابستان و سرزندگی)، انار (نماد برکت و زایش)، خرمالو و آجیل هم از ارکان سفره بوده است.

چیدمان سفره یلدا باید پررنگ و پرانرژی، پر از نور و حرارت باشد تا امید و شادی را به همراه داشته‌باشد. روشن کردن شمع در این سفره نماد بیرون آمدن نور و روشنایی از دل تاریکی‌ست.

ایرانیان در این شب در کنار خانواده جمع می‌شوند تا لحظاتی گرم و پرمعنا را سپری کنند. در گذشته، مردم دور کرسی جمع می‌شدند تا از سرمای شب در امان باشند. این دورهمی نماد اتحاد و گرما در زندگی جمعی است. خواندن اشعار حافظ و شاهنامه در این شب رسم بوده‌است. فال گرفتن با دیوان حافظ و خواندن داستان‌های شاهنامه

سفره یلدای آکادمی وندا ۲۰۲۴

بخش جدایی‌ناپذیر از این شب است. این کارها به اهمیت شعر و ادبیات در فرهنگ ایرانی تأکید می‌کند.

از دیگر آیین‌های این شب قصه‌گویی، اسطوره‌خوانی و نقل حکایات و افسانه‌هاست. این سنت به انتقال جهان‌بینی، دانش، تجربه‌ها و ارزش‌ها از نسل‌های گذشته به نسل جدید کمک می‌کند.

رد پای یلدا در فرهنگ‌های دیگر

به نظر می‌رسد میترا ای اسطوره‌های ایران زمین تأثیر بسزایی در فرهنگ اروپائیان داشته است.

تولد میترا در روز ۲۰ یا ۲۱ دسامبر است. در برخی از منابع آمده است که پس از مسیحی‌شدن رومیان، سیزده سال پس از تولد عیسی‌مسیح، کلیسا جشن تولد مهر را به عنوان زادروز عیسی پذیرفت، زیرا زمان دقیق تولد وی معلوم نبود. وقتی میترائیسم از تمدن ایران باستان به سایر جهان منتقل شد در روم و بسیاری از کشورهای اروپایی، در پی اشتباه محاسباتی این روز به ۲۵ دسامبر انتقال یافت و از سوی مسیحیان به‌عنوان روز کریسمس جشن گرفته شد.

جشن سولستیس یا انقلاب زمستانی در فرهنگ‌های اروپایی با مراسم خاصی همراه است که شباهت زیادی به یلدا دارد

در تصاویر و کنده‌کاری‌های باقی‌مانده از گذشته‌های دور، میترا بر روی درخت کاج نشسته است. همان کاجی که مسیحیان در شب میلاد مسیح با چراغی نورانی (نماد میترا) آذین می‌بندند. قبلاً ماه‌های رومی در طول سال، موقعیت ثابتی نداشتند (همچون تقویم قمری) بنابراین اعیاد، مراسم

و آیین‌ها هر سال زمانش تغییر می‌کرد. گاه زمستان بود و گاه تابستان. منجمین اروپایی پس از تقلید و کپی‌برداری از گاه‌شمار مهری (شمسی) ایرانیان، تقویم خود را اصلاح کردند.

همچنین جشن سولستیس یا انقلاب زمستانی در فرهنگ‌های اروپایی با مراسم خاصی همراه است که شباهت زیادی به یلدا دارد.

جهان‌بینی یلدا

تأکید بر مبارزه با تاریکی درونی دارد. یلدا فراتر از یک جشن ساده، یادآور مبارزه انسان با تاریکی‌های درونی است. امید به روشنی و تغییر، مفهومی عمیق در این شب دارد.

یلدا در عصر مدرن

امروزه، جشن یلدا علاوه بر نمادهای سنتی، با شبکه‌های اجتماعی و ابتکارات مدرن گره‌خورده‌است. بسیاری از ایرانیان از این فرصت برای حفظ هویت و معرفی فرهنگ خود به دیگران استفاده می‌کنند.

یلدا در دیاسپورای ایرانی

ایرانیان مهاجر این جشن را با ترکیب عناصر فرهنگی دیگر کشورها برگزار می‌کنند و آن را به نمادی از هویت خود در غرب تبدیل کرده‌اند.

نتیجه‌گیری

شب یلدا تنها یک جشن نیست، بلکه فرصتی برای بازگشت به ریشه‌ها، اتصال با عزیزان و تأمل در مسیر زندگی است. این شب، همواره یادآور امید و نور در دل تاریکی‌هاست و اهمیت اتحاد و پایداری در برابر چالش‌ها را به ما گوشزد می‌کند.

منابع:

1. Beck, Roger. «Mithraism Since Franz Cumont.» In: The Mysteries of Mithras: A New Account of Their Origins. University of Michigan Press, 2006.
2. Ulansey, David. The Origins of the Mithraic Mysteries. Oxford University Press, 1989.
3. Vermaseren, M.J. Mithras, the Secret God. Dover Publications, 2001.
4. Cumont, Franz. The Mysteries of Mithra. Dover Publications, 1956.
5. Clauss, Manfred. The Roman Cult of Mithras: The God and His Mysteries. Routledge.

۱- دیدی نو از آئینی کهن (دکتر فرهنگ‌مهر).

۲- نظام گاه‌شماری در چهارتاقی‌های ایران.

شب یلدا تنها یک جشن نیست، بلکه فرصتی برای بازگشت به ریشه‌ها، اتصال با عزیزان و تأمل در مسیر زندگی است. این شب، همواره یادآور امید و نور در دل تاریکی‌هاست و اهمیت اتحاد و پایداری در برابر چالش‌ها را به ما گوشزد می‌کند